

Uitgave nr. 8

Elewijtse historische kronieken

“Een wit kasteeltje”

“Het Steen”

Bert Vanhorenbeeck

ELEWIJTSE HISTORISCHE KRONIEKEN

ELEWIJTSE HISTORISCHE KRONIEKEN

Auteur: Bert Vanhorenbeeck

Kaft: Axel Nees

Wettelijk depot: D/2018/14.433/05

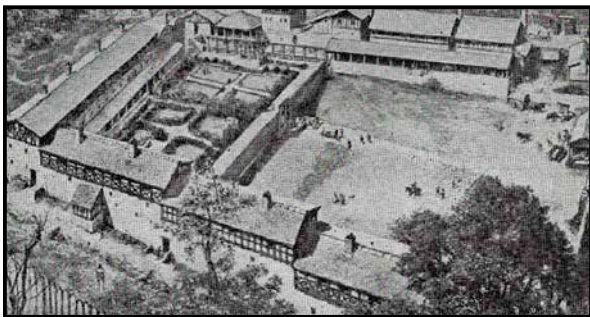
© 2018 De Semse

INHOUD

Elewijt, een dorp met geschiedenis	5
 Het Steen	 7
Persoonlijke noot	7
Historische kroniek	8
Het interieur	30
Steense evenementen	36
 Elewijt Center, kroniek van een wit kasteeltje.....	 49
Inleiding	49
Proloog: van putten graven tot Schiettecatte	49
Rerum Novarum: ontstaan en groeiproces.....	52
Elewijt Center.....	58
Periode van bouwen en verbouwen	60
Elewijt Center anno 2018, wat heeft het te bieden?	68
Elewijt Center internationaal	72
Europese ondernemingsraden (EOR).....	73
Elewijt Center: actieterrein van de Vlaamse Vormingsdienst van ACV-METEA	74
Epiloog met een persoonlijke toets	82

ELEWIJT, EEN DORP MET GESCHIEDENIS

De jaartelling was pas ingegaan als de Romeinen Elewijt uitkozen voor het bouwen van een mansio langsheen een heirbaan. Wanneer de heersers uit Rome vervangen waren door andere landveroveraars, is het in het kleine dorp, tussen Brabant en Kempen, stil geworden tot de eerste helft van de 17de eeuw.

Dan heeft grootmeester Pieter Pauwel Rubens Elewijt op de wereldkaart van de schilderkunst gezet door het vereeuwigen van Elewijtse landschappen in sublieme schilderijen. Van 1635 tot aan zijn overlijden in 1640 verbleef hij immers geregeld op zijn kasteel 'Het Steen', met zijn jonge bruid Helena Fourment en hun kroost. Elewijt heeft er zijn 'Rubenskasteel' aan overgehouden.

Na Rubens werd het opnieuw even stil. Niet lang, want de Heilige Hubertus zorgde ervoor dat Elewijt uitgroeide tot een wijs bekend bedevaartsoord. De heilige man werd er aanbeden als schutsheilige tegen hondsdelheid. De uitvinding

van een vaccin tegen de aandoening door Louis Pasteur betekende, beetje bij beetje, de teloorgang van de bedevaarten. Voor de talrijke herbergen en logementshuizen in het dorp waren de gouden jaren voorbij. Elewijt blijft Hubertus herdenken met een processie die al meer dan 400 jaar op tweede Pinksterdag haar rondgang door het dorp maakt.

Nu de bedevaarten voltooid verleden tijd waren, werd het meer dan stil op het Elewijtse territorium. Om opnieuw geschiedenis te schrijven, werd gewacht op Godot. Blijkbaar tevergeefs. Een misrekening, een onwetendheid. Godot was al een aantal jaren actief als 'Elewijt Center', maar bij gebrek aan kennis waren het slechts enkele ingewijden die wisten dat dit Centrum geschiedenis schreef en Elewijt bekend maakte binnen maar ook buiten de grenzen.

Een reden voor de Heemkundige Kring 'De Semse' om meer aan de weet te komen over het ontstaan en de activiteiten van 'Elewijt Center'. Ook over 'Het Steen' zou een globaal historisch overzicht en een verhaal over de evenementen die er plaats hadden tussen het begin van de jaren 1960 en 1990, welkom zijn. Daar werd een positief gevolg aan gegeven met als resultaat een dubbelboek, waarvan ik de auteur mocht zijn.

Bert VANHORENBEECK

HET STEEN

PERSOONLIJKE NOOT

Een toevallige ontmoeting met de nieuwe eigenaars van 'Het Steen' verloopt vlot en aangenaam. Voor herhaling vatbaar, aldus de heer en mevrouw Maison. Na relatief korte tijd zijn mijn echtgenote, Maria Mannaerts, en ikzelf geregeld op bezoek op het kasteel. De bewoners willen niet alleen contacten met het gemeentebestuur, maar ook met het Elewijtse verenigingsleven. Op termijn, wanneer de restauratiewerken aan het kasteel voltooid zijn, willen zij opendeurdagen en, zo mogelijk, evenementen organiseren. Maar hun gebrek aan kennis van het Nederlands voelen zij niet alleen aan als een tekort, soms ervaren zij het als een hinderpaal. Omwille van onze betrokkenheid in het lokale verenigingsleven, maar zonder het uitdrukkelijk te formuleren, vragen zij ons hen behulpzaam te zijn in het verwezenlijken van hun opzet.

Wij stappen mee in de boot. Wat er tijdens de volgende 25 jaar op 'Het Steen' gebeurt, is materie voor de bijlage aan deze historische schets. Het maakt immers deel uit van het leven en de geschiedenis van de bewoners.

Tijdens een bezoek aan het kasteel maken wij kennis met historicus dokter Jan Verbesselt (1913-2000). De heer Maison heeft veel belangstelling voor de geschiedenis van

het kasteel en zijn opeenvolgende bewoners. Een degelijk historisch overzicht is, in de tweede helft van de jaren 1950, evenwel onbestaand. Mijnheer Verbesselt zal er werk van maken. Voor een historicus is het zowel een interessante opdracht als een uitdaging.

De afspraak is dat, na iedere onderzoeksfase, de kasteelheer in kennis wordt gesteld van de resultaten en bevindingen. Ik word bij die informatievergaderingen betrokken en fungeer zowat als

verslaggever van wat de historicus vertelt. Het is meer dan boeiend.

Mijn historische schets is dus voor een niet onbelangrijk deel een redactionele uitwerking van gegevens, door een wetenschapper verzameld en door mij opgetekend. De opgetekende gegevens werden vroeger reeds beperkt verwerkt in publicaties ten behoeve van de bezoekers aan opendeurdagen en inzonderheid tijdens het Rubensjaar 1977. Waar nodig, om een duidelijk onderscheid te maken met andere bronnen, zullen de bevindingen van de historicus worden vermeld als 'bron Verbesselt'.

Gefascineerd door wat mij werd bijgebracht, ben ik op zoek gegaan naar meer gegevens over het kasteel en zijn bewoners. Ik heb verschillende bronnen geraadpleegd en aandachtig geluisterd naar de bevindingen van een jonge historicus en van een ervaren heemkundig auteur. Dat heeft er toe bijgedragen om onder meer fouten in de geschiedschrijving die vanuit het kasteel gedurende jaren een eigen leven hebben geleid, te corrigeren.

Ik ben geen historicus. Toch is het mijn opzet een document ter beschikking te stellen dat, zonder wetenschappelijke pretenties, een zo globaal en zo correct mogelijk inzicht geeft in de geschiedenis van het Elewijtse 'Steen' en zijn bewoners.

Om het lezen aangenaam te maken is de verhaallijn niet op de tijdsbalk geplaatst.

HISTORISCHE KRONIEK

1955

De van Doornik afkomstige industrieel Paul Maison woonde met zijn echtgenote Gaby Verthongen en hun vier kinderen in Grimbergen. Het was voor hem een interessante locatie omdat zijn industrieel confectiebedrijf in Molenbeek gevestigd was. Er werden vooral kostuums en uniformen gemaakt voor personeel in overheidsdienst.

Wanneer zij op 26 mei 1955 eigenaar werden van het Elewijtse 'Steen' met 10 hectaren park en vijvers was dit slechts een deel van het oorspronkelijke domein van 80 hectaren dat in 1954 verkaveld was, en dat ten gelde moest worden gemaakt.

Baron August de Becker, eigenaar van het kasteel sinds 1913, was reeds in november 1930 overleden. Door een testamentaire beschikking veranderden kasteel en domein een tijd later van eigenaar. Dit was de minderjarige graaf Axel de Borchgraef d'Altena. Omwille van zijn jeugdige leeftijd was hij niet in staat het kasteel te onderhouden. Bovendien hadden zijn ouders geen zin Brussel te verlaten om zich in Elewijt te vestigen. Het kasteel bleef onbewoond met het gevolg dat de pracht van weleer langzaam vergleed naar verval.

Er kwam ook een tijd van vernieling. Die was inzonderheid te wijten aan oorlogsomstandigheden. Meteen na de Duitse inval in 1940 werd het kasteel bezet. Na de bevrijding van onze regio in 1944, vestigden generaals van de geallieerden er een hoofdkwartier. De militaire aanwezigheid liet sporen van vernieling en verwaarlozing na.

Alsof dit niet volstond, viel in 1945 een Duitse

V-bom op enkele mooie bijgebouwen aan de achterkant van het kasteel. Die werden met de grond gelijk gemaakt. De bom veroorzaakte ook veel schade aan daken en ramen van het hoofdgebouw. Finaal zijn het onverlaten die, na een nachtelijke rooftocht, een deel van het meubilair van locatie en van eigenaar hebben doen veranderen.

Wat op het einde van de jaren 1940 de relatie van de jonge graaf en zijn familie met de Remy-fabrieken in Wijchmaal was, is mij niet bekend. In die periode werd evenwel aan Jozef Meeus die in de fabriek werkte, gevraagd af en toe naar Elewijt te gaan om de tuin van het kasteel te onderhouden en, waar nodig en mogelijk, herstellingswerken uit te voeren aan de gebouwen. Jozef Meeus die zeer handig was, moet dit goed gedaan hebben, want in 1950 werd hem voorgesteld zich met zijn gezin in de rentmeesterswoning van het kasteel te vestigen om van daaruit zijn opdracht te vervullen. Dit is gebeurd. Daardoor kon een nog groter verval van de gebouwen worden voorkomen.

De jonge eigenaar en zijn familie kwamen sporadisch een kijkje nemen of namen deel aan de jacht. Daar bleef het bij. Het kasteel bleef dus onbewoond tot het verkocht werd.

De koop van het echtpaar Maison deed de wenkbrauwen fronsen bij wie de staat kende waarin het kasteel zich bevond. Soms werd luidop de vraag gesteld of zij wel voldoende beseften waaraan zij begonnen. De nieuwe kasteelheer bevond zich immers in eenzelfde situatie als Pieter Pauwel Rubens, de meest illustere van zijn voorgangers wanneer die, enkele eeuwen voordien, het Elewijtse 'Steen', in verval kocht.

Achteraf is duidelijk geworden dat mijnheer en mevrouw Maison goed wisten waar zij mee bezig waren. Hun opzet was het kasteel te restaureren en opnieuw de uitstraling van weleer te geven. Omwille van de administratieve molen die voor een geklasseerd monument niet op grote snelheid draait, duurde de restauratieperiode langer dan verhoopt.

VANWAAR DE NAAM 'STEEN'?

Het verblijf van P. P. Rubens in Elewijt, brengt ons bij de vraag wie de naam 'Steen' aan het kasteel heeft gegeven. Waarom die vraag?

In een geschiedkundig boek dat in 1939 in Antwerpen verscheen, nam auteur Georges Soyer het de heer Wauters, een ander auteur, kwalijk dat hij de naam 'Steen' aan Arnoldus van Wilre toeschreef. Auteur Soyer was van oordeel dat Rubens de naam uit Ekeren had meegebracht omdat hij hem uitzonderlijk beviel ⁽¹⁾.

Een overbodige discussie want de beide auteurs hadden er rekening moeten mee houden dat reeds in de middeleeuwen 'Steen' in het Nederlands van die tijd, synoniem was voor burcht, fort, kasteel.

De benaming is dus veel ouder dan het gebruik ervan in 1304. In dat jaar werd in de kerk van Elewijt een eeuwigdurend jaargetijde gesticht. Dit op de zondag voor Onze Lieve Vrouw Lichtmis. Voor dat jaargetijde was aan de kerk een onroerend goed gegeven dat als volgt werd beschreven 'de helft voor de kerk, cysrechtig aan het Laethof van Steen. De andere helft aan de Heilige Geesttafel, leenroerig aan het Laethof van Steen'.

De stichter van het jaargetijde was Arnoldus van Wilre, alias Arnoldus van den Steen of Arnoldus de Lapide.

Andere formele aanduidingen voor de naam van het kasteel:

- in 1574 ondertekende de dorpspastoor de kerkrekeningen samen met Hubert Oudart, Heere van Steen
- in 1628, dus 7 jaar voor de komst van Rubens naar Elewijt, werd de cijns betaald op het Hof van Steen.

Het is duidelijk dat na 1304 de benaming 'Steen' is blijven voortbestaan. Het is ook duidelijk dat 'Het Steen' de naam heeft van een gebouw naar het model van de Brusselse Stenen, zoals Kantersteen, Plattestein e.a.

LIGGING

Een kenmerk van de hoek van Brabant waar 'Het Steen' verrijst, is de ingewikkelde grondverdeling. Een niet-ingewijde bezoeker weet niet dat een wandeling van enkele honderden meter door-

heen het park hem over de grens brengt van verschillende gemeenten of deelgemeenten.

Vertrekkend aan de stenen brug – wat Elewijts grondgebied is – wordt de grens van Eppegem overschreden aan het uiteinde van de vijver, om vervolgens een raaklijn van het grondgebied van de stad Vilvoorde te betreden. Via een uithoek van Perk wordt opnieuw de Elewijtse grond bereikt.

De grensindeling is geen toeval want eeuwen geleden werd het kasteel gebouwd op het raakpunt van drie oude domeinen: het Karolingisch domein of de Berg van Vilvoorde dat eigendom was van het Domkapittel van Aken, het Hoogfeodaal domein van Perk-Elewijt en het domein Grimbergen, Eppegem, Weerde, Zemst van de heren van Grimbergen.

13de eeuwse oorkonden en 14de eeuwse leenrechtelijke registers maken slechts één feit duidelijk, namelijk de verdeling tussen de heren van Grimbergen en de vertegenwoordigers van de hertogen, de heren van Perk en Elewijt.

OORSPRONG

Om alle bewegingen in een vlakke en moerasachtige streek te kunnen waarnemen, zou, vermoedelijk in de 11de of 12de eeuw, in een grote bocht van de Barebeek een houten uitkijktoren gebouwd zijn op een motte. Dit was in de tijd van de heren van Grimbergen. Volgens de meeste naslagwerken is een motte een met grond uit een ringvaart aangelegde heuvel met steile taluds. Op het plateau werden versterkingen gebouwd. De houten uitkijktoren was het enige domein van de Berthouts over de Zenne. Dit op de grens van het in de 12de eeuw voor Grimbergen vijandig gebied van de hertogen van Brabant. Zich vestigen op de noordoostelijke oever van de Zenne, zou deel hebben uitgemaakt van de strategie van de heren van Grimbergen om zich te ontvoogden van de graven van Leuven.

In de publicatie van het Agentschap Onroerend Erfgoed 'Kasteel Het Steen 2017' (hiernavolgend telkens vermeld als 'Agentschap Onroerend Erf-

⁽¹⁾ Comment Rubens devint paysagiste dans le vrai Steen du Maître.

goed') is er eensluidendheid voor wat de Berthouts of de Heren van Grimbergen betreft, als initiatiefnemers. De inplanting in een meander van de Barebeek zou wijzen op een zeer oude site, deel uitmakend van de defensiegordel van Brabant ⁽²⁾.

Volgens Wikipedia stond 'Het Steen' (Elewijt) in de 11de eeuw bij de bescherming van de stad Vilvoorde en de Hertogen centraal. De uitkijktoren was nodig omdat er geen natuurlijke hindernissen waren. Deze visie staat haaks op de voorgaande twee.

In een voordracht van mijnheer Verbesselt over de Grimbergse heersers voor de v.z.w. Geschiedkundige Studiegroep Ten Boomse stelde hij dat het gebied van Grimbergen ontstaan is door het in bezit nemen van grond en van oevers van de rivieren. Wie dat territorium bezat, had alles.

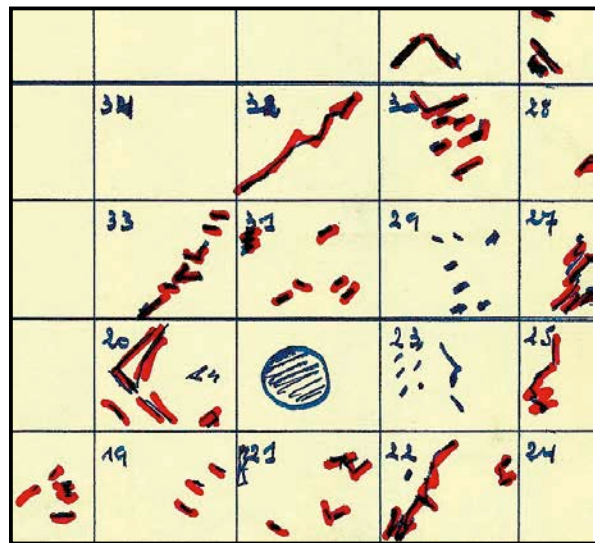
Wellicht is de visie van historici juist, maar bij gebrek aan bewijzen moeten 'waarschijnlijk' en 'zou' de toonzetters blijven.

STENEN DONJON OP EEN MOTTE

Alle bronnen plaatsen de Elewijtse uitkijktoren op een motte (zonder verdere specificatie). Een volgende fase is het ontstaan van een stenen toren. Zeker in de 13de eeuw en misschien nog iets vroeger, werd de houten uitkijktoren vervangen door een stenen donjon of de oorspronkelijke burcht.

Op circa 50 meter van het huidige kasteel stond een stenen toren van zowat 6 bij 6 meter, met verdiepingen. Volgens bijna alle bronnen stond die eveneens op een motte. Omwille van hun veiligheid leefden de bewoners op de hoger gelegen verdiepingen. De situering kan juist zijn, want in de loop van de jaren 1980 werden op de geciteerde plaats beelden gemaakt met een infraroodcamera. Die tonen aan dat in de ondergrond iets aanwezig is, dat mogelijk naar resten van de grondvesten van de oorspronkelijke toren ver-

wijst. Ingevolge het plotse overlijden van mijnheer Maison, vroeg zijn weduwe met de foto's niets te ondernemen.

Resultaten van de infraroodopnamen in kaart gebracht.

Betekenis van de getallen: het terrein werd met witte linten opgedeeld in vakken van één vierkante meter.

Vragen waarop in verband met de donjon geen afdoende antwoorden te vinden zijn, zijn: door wie is hij gebouwd, wie waren de bewoners en was hij omwald met een ophaalbrug?

Het 'Agentschap Onroerend Erfgoed' vermeldt als enige bron de Heren van 'Elewite' en Wilre als mogelijke bewoners ⁽³⁾. Dit is niet uitgesloten, want in de 13de eeuw zijn de Heren van Elewite present ⁽⁴⁾. Uit de brochure 'Elewijt tussen Romeins Mansio en Rubenskasteel' noteerden wij onder meer Giselbertus, Iwanus, Walterus en Gosuinus de Elewite ⁽⁵⁾.

Een aantal op de tijdsbalk geplaatste domeinbeschrijvingen zou bijdragen tot het vormen van een juist beeld van de structuren van een domein dat samengesteld was, en nog altijd is, uit verschillende entiteiten. Mij zijn er, jammer genoeg,

⁽²⁾ Inventaris Onroerend Erfgoed – Kasteel Het Steen/40391, p. 3.

⁽³⁾ Inventaris Onroerend Erfgoed – Kasteel Het Steen/40991, p. 3.

⁽⁴⁾ Inventaris Onroerend Erfgoed – Kasteel Het Steen/40991, p. 3.

⁽⁵⁾ Joz. Lauwers, p. 56.